

STUDII ȘI COMENTARII

CZU 94(478):355.48

DOI 10.5281/zenodo.14930061

Simion CARP*,
carpsimion@gmail.com

Radion COJOCARU**,
radioncojocaruu@gmail.com

O NOUĂ RETROSPECTIVĂ PRIVIND DISPARIȚIA FĂRĂ VESTE A COMBATANȚILOR ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI DE PE NISTRU DIN 1992 ȘI PROBLEMA PROTECȚIEI SOCIALE A FAMILIILOR ACESTORA

Dedicat martirilor neamului, căzuți în conflictul armat din 1992 pentru integritatea teritorială a Republicii Moldova (în contextul comemorării celor 33 de ani de la începutul războiului)

Adnotare: Problema dispariției fără veste a combatanților, care au luptat în războiul de pe Nistru din 1992 pentru apărarea independenței și integrității teritoriale a Republicii Moldova, con-

* Profesor universitar, doctor în drept, cercetător științific superior, Departamentul Știință, Academia „Ștefan cel Mare” a MAI al Republicii Moldova (ROR: <https://ror.org/036kvxa54>); e-mail: academia@mai.gov.md, ORCID ID: 0000-0003-4772-8325, e-mail: carpsimion@gmail.com

** Profesor universitar, doctor, director al Școlii Doctorale Științe penale și drept public, Academia „Ștefan cel Mare” a MAI al Republicii Moldova (ROR: <https://ror.org/036kvxa54>); e-mail: academia@mai.gov.md. Lector universitar, Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați, România. ORCID ID: 0000-0002-3809-7392, e-mail: radioncojocaruu@gmail.com

stituire și în prezent o rană deschisă pentru neamul nostru. Deși au trecut deja 33 de ani de la acele tragice evenimente, părinții își așteaptă și astăzi feciorii acasă, nutrind speranța unei minuni de a-i revedea.

Autorii, fiind puternic animați de ideea promovării adevărului istoric și completării studiilor juridice dedicate dispariției fără veste a combatanților în timpul războiului de pe Nistru din 1992, au încercat să exploreze un subiect deosebit de sensibil pentru societatea noastră. Nu pretindem că în prezentul demers științific au fost înverdate adevăruri științifice absolute, demersul constituind o încercare de a aduce o doză de claritate în zona subiectului investigat, autorii fiind deschiși sugestiilor și constatărilor complementare din partea cititorilor.

Scopul direct al studiului îl constituie cercetarea și evaluarea din perspectiva științei juridice a două probleme: eficiența investigațiilor realizate de către autorități pentru identificarea combatanților dispăruți în timpul agresiunii rusești de pe Nistru din 1992 și protecția socială a rudelor acestora, ambele obligații fiind o datorie a statului. Scopul indirect, mai îndepărtat al studiului, îl formează reconceptualizarea și remodelarea cadrului normativ din domeniu care, pe de o parte, trebuie să fie centrat pe ideea respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale persoanei, iar, pe de altă parte, pe cea a dezvoltării progresive întru înlăturarea vidurilor legislative din sfera echității sociale.

În final, au fost înverdate mai multe rezultate și concluzii științifice, care vor permite cunoașterea și abordarea dintr-o nouă perspectivă a problemei dispariției fără veste a combatanților în timpul războiului de pe Nistru din 1992 și cea a protecției sociale a familiilor îndurerate.

Cuvinte-cheie: război, militari, combatanți, dispărut fără veste, protecție socială, investigații, obligație pozitivă.

A NEW RETROSPECTIVE ON THE DISAPPEARANCE OF COMBATANTS DURING THE 1992 DNIESTER WAR AND THE ISSUE OF SOCIAL PROTECTION OF THEIR FAMILIES

Annotation: *The problem of the disappearances of combatants who fought in the 1992 Dniester War to defend the independence and territorial integrity of the Republic of Moldova still constitutes an open wound for our nation. Despite the 33 years that have passed since those tragic events, parents are still waiting for their sons at home, harboring the hope of a miracle to see their children again.*

The authors, being strongly motivated by the idea of promoting historical truth and completing legal studies dedicated to the disappearance of combatants during the 1992 Dniester War, tried to explore a particularly sensitive topic for our society. We do not claim that absolute scientific truths have been revealed in this scientific endeavor, the mentioned endeavor being an attempt to bring a dose of clarity to the area of the investigated subject, and the authors are being open to suggestions and complementary findings from readers.

The direct purpose of the study is the research and evaluation from the perspective of legal science of two problems: the efficiency of the investigations carried out by the authorities to identify the missing combatants during the 1992 Dniester War and the social protection of their relatives, both obligations being placed on the state. The indirect, more distant goal of the study is the reconceptualization and remodeling of the regulatory framework in the field, which, on the one hand, must be centered on the idea of respecting the fundamental rights and freedoms of the person, and, on the other hand, on that of progressive development in order to eliminate legislative gaps in the sphere of social equity.

Finally, several scientific results and conclusions were presented, which will allow us to understand and approach from a new perspective the problem of the disappearance of combatants during the 1992 Dniester War and that of social protection to grieving families.

Keywords: war, soldiers, combatants, disappeared without a trace, social protection, investigations, positive obligation.

1. INTRODUCERE

Cursul istoric de apariție și consolidare a Republicii Moldova ca stat tânăr, apărut în spațiul ex-sovietic, a fost în mod profund marcat de războiul de pe Nistru, care s-a derulat de la 2 martie până la 21 iulie 1992. Pentru a apăra independența, suveranitatea și pentru a asigura cursul democratic de evoluție al Republicii Moldova, în acel tragic eveniment și-au sacrificat viața circa 300 de concetățeni de-ai noștri, adevărați martiri și patrioți ai neamului. Voluntari, carabinieri, militari în termen și militari mobilizați din rezervă au format un adevărat scut „viu” în războiul de apărare a independenței și integrității teritoriale a Republicii Moldova de agresiunea militară a armatei Federației Ruse și detașamentele de separatiști. Acest ultim aspect a fost atestat de către CtEDO în cauza Ilașcu și alții contra Moldovei și Rusiei: „Într-o declarație scrisă, adresată Curții de către reprezentantul dlui Leșco la 19 noiembrie 2001, doamna O.C., fostă voluntară recrutată de Ministerul Securității Naționale al Republicii Moldova în perioada 15 martie - 15 august 1992, a indicat că pe parcursul acestor 5 luni, după cum, de altfel, rezultă și dintr-o confirmare eliberată de acest minister, ea a lucrat în cadrul statului major al armatei ruse, în centrul de comandament și spionaj al Armatei a Paisprezecea, sub numele de O.S. Cu această ocazie, ea a transmis Ministerului Securității Naționale al Republicii Moldova sute de documente care confirmau participarea trupelor rusești la acțiunile armate și aportul masiv de armament din partea lor. De asemenea, ea a adunat informații care dovedeau că acțiunile militare ale separatiștilor erau dirijate de către Armata a Paisprezecea, care își coordona toate acțiunile cu Ministerul Apărării al Federației Ruse”¹.

Evenimentele tragice care au avut loc în războiul de pe Nistru din 1992 au dezlănțuit numeroase demersuri de cercetare în diverse domenii, cum ar fi cel politic, istoric, administrativ, economic etc. Nu în ultimul rând, acest război a suscitat și continuă să suscite numeroase probleme ce urmează a fi rezolvate pe tărâmul discuțiilor juridice. Printre acestea se înscrie și problematica combatanților dispăruți fără veste, inclusiv asistența juridică și socială a familiilor acestora.

În timpul desfășurării conflagrațiilor, armata a paisprezecea a Federației Ruse, împreună cu trupele separatiste, a încălcat normele de drept internațional umanitar, a aplicat torturi și tratamente inumane/degradante combatanților căzuți ca prizonieri de război, tăinuind informația despre omorurile cu deosebită cruzime și ascunderea cadavrelor acestora. Prin urmare, în timpul acțiunilor militare mulți dintre eroii neamului, care au luptat pentru apărarea integrității teritoriale a Republicii Moldova, au dispăruți fără veste, nefiind identificați nici până în ziua de astăzi.

Actualitatea unui asemenea demers științific rezidă în mai multe rațiuni. În primul rând, până la etapa actuală nu au fost identificate toate persoanele dispărute fără veste în timpul războiului de la Nistru din anul 1992. Investigarea cauzelor de dispariție fără veste a persoanelor ce au fost mobilizate și trimise să îndeplinească ordinele comandamentului suprem pe câmpul de luptă este pusă în sarcina autorităților statului. Procesul de căutare a acestor persoane de către autoritățile din Republica Moldova s-a desfășurat cu dificultate. A fost creat un grup mixt de lucru, format din reprezentanți ai autorităților Republicii Moldova și ai autorităților nerecunoscute ale regimului separatist (după cum vom vedea în cele ce urmează, rudele persoanelor dispărute nu au fost nici pe departe sa-

¹ Cauza Ilașcu și alții c. Moldovei și Rusiei (Cererea nr. 48787/99), Hotărârea din 8.07.2024, § 59, p. 14. file:Users/Desktop/Downloads/ILA%C5%9ECU%20AND%20OTHERS%20v.%20MOLDOVA%20AND%20RUSSIA%20-%20 (accesat la data de 14.01.2025).

tisfăcute de rezultatele obținute). Totodată, acestea și-au exprimat nemulțumirea față de reprezentanții comisariatelor militare, pentru faptul că le îngrădeau accesul la informație și le ofereau date contradictorii. Mai mult decât atât, rudele combatanților au suferit șocuri emoționale profunde, atunci când în privința lor s-a operat cu informații false, de genul că combatantul a dezertat, părăsind câmpul de luptă, și a fost dat în căutare pentru a fi pedepsit conform legislației.

În cel de al doilea rând, este necesară o reevaluare a cadrului normativ existent în materia persoanelor dispărute fără veste în condiții de război și a mecanismelor aplicative, pentru a se constata eficiența acestora și corespunderea lor cu standardele internaționale. În special, urmează a fi evaluate reglementările în materie și măsura în care acestea satisfac exigențele ce rezultă din obligația de ocrotire, pe care statul o are în raport cu militarii. În contrast, această obligație implică existența unui mecanism de control și de contestare din partea persoanelor interesate a situațiilor în care statul își exercită defectuos o asemenea obligație.

Pentru a asigura o abordare multiaspectuală a subiectului, au fost luate în considerare mai multe premise de cercetare. În primul rând, întru valorificarea dimensiunii empirice au fost puse la îndemână cititorilor studii de caz, care reflectă predilect situații de dispariție fără veste a combatanților în timpul războiului de pe Nistru. De fapt, studiile de caz au constituit o sursă de inspirație determinantă pentru autori. O altă premisă inherentă le-au constituit reglementările juridice internaționale și naționale din domeniu, cu referință predilectă la persoanele dispărute pe timp de război. În context, după cum este și firesc, au fost cercetate lucrările din literatura de specialitate de referință, care abordează problematica persoanelor dispărute pe timpul conflagrațiilor militare (V. Garmurari, Ig. Trofimov, X. Ulianoschi, S. Sîrbu, A. Crețu ș.a.).

În **ipoteza** implementării rezultatelor științifice se va ajunge la o reajustare a cadrului normativ, prin dozarea arsenalului reglementărilor privitoare la obligația statului de protecție a militarilor dispăruți fără veste, mai ales sub aspectul eficientizării investigațiilor și protecției sociale a rudelor apropiate.

2. METODOLOGIE

Luând în considerare obiectul investigării, la elaborarea studiului au fost utilizate mai multe metode de cercetare: *metoda analizei logice*, fundamentată pe ideea valorificării raționamentelor logice pentru buna tălmăcire a normelor juridice, fapt ce a facilitat argumentarea tezelor, constatărilor și rezultatelor științifice; *metoda analizei critice* a permis generalizarea și analiza critică a abordărilor și tezelor din doctrina de specialitate în privința militarilor dispăruți fără veste în timp de război; *metoda studiului de caz* a constatat în examinarea cazurilor concrete de soluționare de către autorități a situațiilor de dispariție fără veste a combatanților Republicii Moldova în timpul războiului de agresiune de pe Nistru din 1992; *interviul*, utilizat la interviuarea rudelor apropiate ale combatanților căzuți pentru apărarea integrității și independenței Republicii Moldova.

Listă de abrevieri:

CEDO – Convenția Europeană a Drepturilor Omului

CtEDO – Curtea Europeană a Drepturilor Omului

art. – articol

MA – Ministerul Apărării

C.pen. – Cod penal

op.cit. – operă citată

Nr. – număr
alin. – alineat
lit. – literă

3. DISCUȚII ȘI REZULTATE

3.1. Cronici, interviuri și studii de caz privind dispariția fără veste a combatanților

Potrivit afirmațiilor martorilor oculari ai războiului de pe Nistru, pe parcursul desfășurării acțiunilor militare reprezentanții MA al RM tănuiau tendențios informațiile cu privire la numărul militarilor căzuți în lupte și a celor dispăruți fără veste: în zilele de 19-20 iunie 1992, în contextul luptelor desfășurate în or. Tighina, „timp de două zile după această lovitură, toate ambulanțele din Republica Moldova transportau răniți. Morții erau îngropați pe câmpul de luptă, iar rudelor celor decedați li se spunea că aceștia au dezertat și au fugit din țară.”²

Membrii familiilor compatrioților noștri, în timpul acțiunilor militare, au declarat că funcționarii conducerii Ministerului Apărării au micșorat intenționat numărul persoanelor decedate și dispărute pe câmpul de luptă în zilele de 19-20 iunie 1992. Aceste mușamalizări au fost comise de către funcționari în scopul eschivării de răspundere penală pentru neglijență, abuzuri și incompetență profesională, fapt care a dus la moartea sutelor de militari și cedarea unor poziții strategice inamicului. Anume în urma acestor evenimente dezastruoase conducerea țării a fost nevoită să semneze, la 21.07.1992, Acordul de încetare a focului cu Federația Rusă, în condiții dezavantajoase pentru Republica Moldova.

O altă problemă invocată de rudele combatanților se referă la faptul că o bună parte din militarii trimiși pe câmpul de luptă au fost imbarcați fără arme în autobuze, armamentul fiind încărcat în alte mijloace de transport. Astfel, luați prin surprindere de inamic, ei nu au avut posibilitatea de a se apăra, neasigurându-li-se dreptul la viață în condiții de război. Unii militari răniți au ars de vii în mijloacele de transport, fără a avea posibilitatea să le părăsească.

Reieșind din cele relatate de rude, am considerat necesar să confruntăm aceste informații cu mărturiile făcute în memorii de către conducerea Ministerului Apărării din acea perioadă. De remarcat că la 22 aprilie 1992 „...la Ministerul Apărării a avut loc solemnitatea depunerii jurământului militar de către aparatul de conducere al ministerului și corpul lui de ofițeri. Printre primii care au depus jurământul au fost I. Costăș, P. Creangă, T. Dabija ș.a., în total 57 de militari”³. La scurt timp au depus jurământul și militarii ce au fost trimiși pe 19 iunie 1992 să lupte în or. Tighina. După cum am menționat anterior, în următoarea zi s-au înregistrat cele mai mari pierderi umane și cel mai mare număr de militari dispăruți fără veste. Analizând memoriile generalului Nicolae Petrică, aflăm că „În momentul începerii acțiunilor militare, la Bender era o lipsă acută de soldați. Aceștia erau acasă, la Bălți, la Florești etc. După spusele lui V. Chihadari, tunurile nu erau calibrate, iar automatele se aflau în cutii. În loc de 400 de oameni, într-un batalion erau doar 120, fără o hartă a Benderului și fără multe lucruri... Creangă... ar fi trebuit să înțeleagă că nu ai cum să cucerești Benderul cu două batalioane, mai ales că fusese combatant în Afganistan

² Bergman M. Citat de Cerba V. în „Adevărul despre agresiunea rusă în Transnistria”. Ed. „Pрут”, 2020, p.112.

³ Manolache C., *Organismul militar al Republicii Moldova. Construcția militară și securitatea statului*, Chișinău, 2015, pag.96-97.

(consilier). El a trebuit să fie conștient de faptul că Armata a paisprezecea poate crea, în orice direcție, o contrapondere de forțe și mijloace și că pot apărea urmări nefaste. Creangă ar fi trebuit să prevadă că soldații nu pot fi dispuși cu spatele spre cetate. Pentru că așa s-au petrecut lucrurile: cei care treceau în câmp deschis să apere podul erau împușcați în spate din cetate de ostașii ruși, cazaci și gardiști care s-au retras în cetatea lui Ștefan din orașul Bender. 58 de oameni au fost împușcați din spate. Mulți erau trimiși fără armament. Din prostia comandantului au murit mulți și nimeni nu a fost pedepsit. Eu nu spun că neapărat ar trebui trimis la închisoare Creangă, dar măcar să i se spună că e un criminal. Ca răspuns la numeroasele mele demersuri la Procuratură, mi s-a spus că nu e de competența acesteia”⁴.

Dezinformările tendențioase au denigrat bunul nume al combatanților, provocând în același timp neliniște, frică, trăiri emoționale negative membrilor de familie, frustrări și dezamăgiri în probitatea și corectitudinea autorităților. Rudele, dorind să afle adevărul despre soarta combatanților dispăruți, solicitau autorităților clarificarea situațiilor de dispariție și informații cu privire la rezultatele investigațiilor. În contextul interviurilor, rudelor apropiate au relevat cazuri de radiere intenționată a combatanților dispăruți din registrele de evidență a militarilor din rezervă, mobilizați pentru participarea la lupte. În același timp, interviuații au fost profund marcați de faptul că Ministerul Apărării nu-și asuma nicio răspundere pentru viața și sănătatea militarilor dispăruți fără veste în timpul acțiunilor militare. În același timp, membrii grupului de căutare raportau că expediază cu regularitate note informative conducerii ministerelor de forță cu privire la rezultatele obținute în procesul de căutare a persoanelor dispărute fără veste. În rapoarte și note informative, reprezentanții organelor de drept menționau deseori că nu puteau realiza investigații eficiente în teritoriile controlate de separatiști și militarii armatei a 14-a a Federației Ruse.

Separatiștii, care în mod direct purtau vina pentru moartea și dispariția fără veste a combatanților, creau artificial obstacole de investigare a cazurilor de dispariție fără veste, urmărind scopul ascunderii adevărului și mușamalizării acțiunilor reprobabile. În una din notele informative studiate de către autori se regăsește următoarea frază: „... reprezentanții miliției autorităților separatiste creau permanent impedimente în activitatea grupului Secției de poliție Bender, în sarcina căruia era pusă misiunea de a căuta persoanele dispărute fără veste, iar unii membri ai grupului operativ de căutare din partea miliției, printre care Kartaseva L. A. și Malciukova L. N., ofereau informații neverificate și permanent induceau în eroare grupul operativ de căutare a persoanelor dispărute fără veste, urmărind scopul de a îndrepta ancheta pe o pistă greșită”⁵.

În contextul interviurilor rudelor combatanților dispăruți, acestea au declarat că, deși la solicitarea grupului mixt de căutare a persoanelor dispărute fără veste, au participat la anumite acțiuni de investigare, ulterior nu le-a fost asigurat dreptul de a se deplasa în regiunea separatistă pentru a asista la toate procedurile de exhumare a cadavrelor neidentificate. În timpul căutărilor inițiate pe cont propriu, rudele combatanților au fost amenințate de separatiști, atunci când încercau să obțină date despre presupusele persoane ce se făceau vinovate de dispariția rudelor apropiate. Asemenea informații se regă-

⁴ Petrică N. citat de Ion Costăș în: „Transnistria 1989-1992. Cronica unui război nedeclarat. Dedicată celor căzuți în luptele pentru integritatea Republicii Moldova”, Chișinău: Editura RAO, 2012, p.438.

⁵ Carp S., *Procesul de căutare a polițiștilor, militarilor și voluntarilor dispăruți fără veste în timpul războiului de la Nistru din anul 1992*, Chișinău, 2022, p. 77.

sesc și în materialele de arhivă. Ajutorul procurorului or. Bender, P. F. Ceban, raporta în anul 1994: „Există mari dificultăți în activitatea grupului de căutare și de urmărire penală cu privire la căutarea persoanelor dispărute fără veste, în legătură cu situația social-politică dificilă din oraș și a neprezentării cetățenilor citați pentru audieri, din cauza fricii de răzbunare din partea persoanelor vinovate și lipsei de coordonare a acțiunilor organelor de drept”⁶. O altă problemă relatată de membrii familiilor ține de faptul că ei nu cunoșteau nimic despre dosarele penale intentate, precum și despre dosarele de căutare. Nu au primit nici scrisori informative despre mersul investigațiilor. De asemenea, nu le-a fost asigurată nici asistență juridică.

Generalul Pavel Creangă scria: „Consider necesar să subliniez încă o dată că statul major condus de mine nu a participat la luarea deciziei cu privire la introducerea trupelor în Bender pe 19 iunie. Pentru mine personal această decizie a fost una neașteptată”⁷. În replică, ex-ministrul Apărării Republicii Moldova, generalul Ion Costăș, menționa: „Generalul Dabija-Cazarov, căruia Creangă îi dăduse ordin să sosească la Bender pentru înființarea unui punct de comandă, organizarea apărării, coordonarea acțiunilor militare a soldaților, Poliției și voluntarilor, s-a ascuns la Anenii Noi, de unde scria denunțuri la cartierul general. Apoi s-a aflat la Varnița și Chișinău, oriunde îi convenea, numai în locurile unde era nevoie de el, nu. Colegii erau de părere că Dabija, adjunct al ministrului apărării și coordonator al operațiunilor de la Bender, era, de fapt, un dezertor care își abandonase soldații și ofițerii. După război, incidentul petrecut lângă zidurile cetății Benderului a fost analizat de o comisie de anchetă din cadrul Procuraturii, condusă de către Veaceslav Didic. Cu toate acestea, Creangă și Dabija nu numai că nu au fost trași la răspundere penală, ci au primit noi funcții înalte!”⁸.

Semnificativ e faptul că și generalul Pavel Creangă a lansat critici în adresa generalului Dabija-Cazarov, afirmând că „în timpul evenimentelor din 1992 generalul T. Dabija-Cazarov a luat decizia de a trimite întăriri pe podul din Bender. Efectivul s-a deplasat cu autobusele, fără asigurarea elementarelor norme de protecție. În consecință, au nimerit sub focul intensiv al inamicului. În urma acestei decizii absurde au murit și au fost răniți grav mulți militari.”⁹

Analizând situația pe câmpul de luptă, generalul Anton Gamurari, comandantul Brigăzii de Poliție cu Destinație Specială „Fulger” a MAI, a constatat: „Generalul Dabija-Cazarov a trimis, la comanda lui Creangă, soldații la Bender, fără să facă recunoașterea, fără se le dea arme. Creangă și Dabija își închipuiau că există o anumită înțelegere cu Tiraspolul ca ai noștri să fie lăsați să treacă și că până la pod pot ajunge nestingheriți. Iată de ce s-a ajuns aici – să fie încărcate autobusele cu soldați fără arme și să treacă pe lângă cetate. Cea mai mare prostie făcută pe toată durata acestui război, mai mult decât atât – o crimă!”¹⁰.

Pentru a se justifica, generalul Pavel Creangă lansa versiunea că generalul Dabija-Cazarov de sine stătător „a luat decizia de a trimite spre pod compania a 2-a și a 3-a a batalionului de infanterie motorizată. Compania a fost imbarcată în două blindate și două autobuse. În coloană se aflau vehiculele cu muniții. Când coloana s-a apropiat de cetatea Bender, asupra ei a fost deschis focul de către inamic. Majoritatea soldaților noștri au reușit să sară

⁶ Ibidem, p. 185.

⁷ Крянгэ П., *Я хочу рассказать... (Воспоминание с острым сюжетом)*, Кишинэу, 1998, с.141.

⁸ Costăș I., *Transnistria 1989-1992. Cronica unui război „nedeclarat”. Dedicată celor căzuți în luptele pentru integritatea Republicii Moldova*, Chișinău: Editura RAO, 2012, p.448.

⁹ Крянгэ П., *Я хочу рассказать... (Воспоминание с острым сюжетом)*, Кишинэу, 1998, p.248.

¹⁰ Gamurari A. citat de Ion Costăș în *Transnistria 1989-1992*, op. cit., p.447.

din autobuse și să se amplaseze la o distanță ce le asigura securitatea, însă unii dintre ei au ajuns în prizonierat, iar lângă autobuse au rămas să zacă cei morți și răniți”.¹¹ De remarcă că rapoartele generalului Pavel Creangă diferă de mărturiile participanților la eveniment, care afirmă că situația a fost mult mai gravă. În memorii Pavel Creangă încearcă să demonstreze că era la curent cu situația de pe câmpul de luptă. Pentru a dovedi acest lucru, a reconstituit în memorii itinerarul parcurs de compania a treia care, din spusele lui, „s-a apropiat de secția orășenească de poliție, dar a nimerit sub focul inamicului și a suferit pierderi. Asupra lor trăgeau de la balcoanele blocurilor de locuit de pe acoperișurile caselor din lansatoare de grenade și alte tipuri de armament. În pofida acestor probleme, compania a ajuns la sediul secției de poliție, care era apărată de polițiștii noștri. În această luptă a decedat comandantul companiei a 3-a, locotenentul major V. Coțofană”¹².

Este adevărat că în timpul acelei lupte ofițerul în rezervă V. Coțofană a fost răpus de gloanțe. Avea experiență de luptă, pentru că în calitate de militar în termen participase la misiunea din Afganistan, fiind decorat cu distincții de război. În această ordine de idei, publicăm informațiile oferite de către un martor ocular, veteranul de război Eugen Cenușă din Florești, care descrie moartea comandantului său Victor Coțofană, pe care pe poziții îl numeau prietenește Aurel. Cu mari emoții Eugen Cenușă își amintește următoarele amănunte: „Aurel era comandantul companiei a treia. Toate trei companii, la un ordin special, au intrat în Bender la 19 iunie seara și am fost dislocați pe pod. La patru dimineața ni s-a ordonat să înaintăm până pe piața din fața clădirii executivului orășenesc. Orașul nu-l cunoșteam bine. Ne deplasam în necunoscut... L-am observat cum încerca să se îndrepte spre următoarea blindată. În aceeași clipă Aurel fu secerat de o rafală de gloanțe, nimerindu-i toate în picioare. Căzând în genunchi, el n-a dovedit nici să ofteze măcar de durere, când un alt șuvoi de gloanțe i-a ciuruit abdomenul și Aurel a căzut mort, fără a rosti măcar un cuvânt. În jur se începu grozăvie, nu se înțelegea nici în cer nici în pământ. Dar ne era clar, că ni s-a întins o cursă și am fost așteptați, făcând din noi chiseliță. Atunci am fost grav rănit și eu și mai departe nu știu ce a fost, dar Aurel a căzut răpus pe loc, am dovedit să văd. Acest lucru îl poate confirma și Nistor Untilă”¹³. Spre regret, generalul Pavel Creangă a uitat să înainteze un demers că ofițerul V. Coțofană, care a căzut pe câmpul de luptă, să fie decorat post-mortem cu distincție militară. Au rămas fără distincții și alți eroi, care și-au dat viața pentru independența și suveranitatea Republicii Moldova.

Pe acest fundal, au trecut în neant și apărătorii integrității teritoriale și independenței Republicii Moldova ce au dispărut fără veste. Această situație a provocat nemulțumiri nu doar în rândul rudelor celor căzuți în lupte și dispăruți fără veste, ci și al participanților la evenimente. În acest sens, veteranul de război, colonelul în rezervă Anatol Munteanu, scrie în una din lucrările sale: „...adevărul este că războiul a fost pierdut din cauza incompetenței, a lașității și trădării comise de comandanții superiori cu bună știință, în frunte cu generalul Pavel Creangă și cu locțiitorul său, generalul Fiodor Dabija-Cazarov, care nu numai că nu a organizat apărarea Tighinei cu forțele armatei, ale voluntarilor și poliției, dar s-a comportat ca un fricos, părăsind Varnița și Tighina, abandonând pozițiile de luptă și luând-o la fugă, sub pretext discutabil, în fond, însă, pur și simplu pentru a-și salva viața. După exemplul său, tot așa au procedat și alți comandanți de unități din armată, deși în acea vreme armata dispu-

¹¹ Крянгэ П., op. cit., p.138.

¹² Ibidem, p.136.

¹³ Cibotaru V. citată de Carp Simion, *Procesul de căutare a polițiștilor, militarilor și voluntarilor dispăruți fără veste în timpul războiului de la Nistru din anul 1992*, Chișinău, 2022, p. 102.

nea de forțe și mijloace impunătoare de artilerie, blindate, muniție și efective, trupe, soldații și ofițerii fiind gata să lupte până la sacrificiul suprem pentru integritatea și independența Republicii Moldova. Nu trebuia decât ca acești oameni să fie mobilizați și canalizați spre lupte și situații concrete împotriva inamicului. Or, și dacă au fost mobilizați, pe tot parcursul războiului, din martie până în iulie 1992, forțele noastre armate de pe frontul de la Nistru au fost ținute în poziție de apărare, nu s-a dat nici un ordin de înaintare, efectivele au fost ținute în tranșee la Dubăsari, Coșnița, Tighina etc., ofensivele fiind interzise cu desăvârșire de Ministerul Apărării, pentru a nu deranja inamicul, cei care încălcau acest ordin fiind pedepsiți, unii chiar împușcați pe pozițiile de luptă, din spate, de lunetiști invizibili... Cel mai strigător la cer este faptul că în luptele de la Tighina au fost trimiși, neînarmați și îmbarcați în niște simple autobuze, de parcă plecau în excursie, peste o sută de militari fără experiență de luptă, care au sfârșit previzibil, efectiv secerați de gloanțele mitralierelor separatiste. Va răspunde oare cineva pentru sacrificiul pe deplin evitabil al celor o sută de soldați și ofițeri moldoveni căzuți sub zidurile cetății și pe străzile Tighinei?"¹⁴.

Aceeași întrebare o pun și familiile militarilor în termen Vasile Cernei, Valeriu Bujac și a militarului în rezervă Igor Leu, care au participat la luptele din or. Tighina pe 19-20 iunie 1992, dispăruți fără veste în timpul acțiunilor militare, fără a fi identificați până în prezent. Evident că „...în toată lumea părinții, frații și surorile, soții, soțiile și copiii caută cu disperare rudele dispărute fără veste. Fără a ști dacă cei dispăruți sunt vii sau morți, familiile lor nu pot șterge această pagină și să dea uitării evenimentele legate de violență, care le-au distrus viața”.¹⁵

Un exemplu elocvent este acțiunea lansată de veteranii din satul Pepeni, baștina soldatului Vasile Cernei, care în anul 2022 au hotărât să înainteze o prezentare conducerii țării pentru a-l decora post-mortem pe Vasile Cernei cu Ordinul „Ștefan cel Mare”, în semn de respect pentru că și-a sacrificat viața, luptând pentru apărarea integrității și independenței Republicii Moldova. Veteranii au menționat că prin acest gest „se va face un act de dreptate, onorând un tânăr care a participat la cele mai crâncene lupte. O țară ce nu-și onorează eroii nu are viitor”¹⁶.

În localitatea Horăști, r-nul Ialoveni, o stradă poartă numele militarului Igor Leu, dispărut pe 20 iunie 1992 în timpul luptelor din or. Tighina. Mama lui a fost invitată de grupul mixt de căutare pentru a recunoaște cadavrul fiului. La fața locului ea a declarat că băiatul ei nu se regăsește printre cei pe care i-a văzut. În nota informativă prezentată în anul 1994 de Grupul Operativ de Anchetă Unificat s-a constatat: „2 cadavre au fost recunoscute de către Grupul Operativ de Anchetă Unificat, după fotografii (Alexa I. C. și Leu I.), însă rudele nu au fost de acord cu concluzia grupului operativ de căutare, în pofida faptului că locul înhumării acestora este cunoscut de către membrii grupului operativ”¹⁷. După cum vedem, mama lui Igor Leu nu a fost de acord cu versiunea înaintată de reprezentanții

¹⁴ Munteanu A., *Conflicte Nistrene. Interviuuri, articole, documente publicate de autor în ziare și reviste*, Chișinău: Editura „Glasul”, 1995, p.124-125.

¹⁵ Целвергер-Монен Р., Сложная задача выявления участи пропавших без вести и оказания необходимой поддержки их семьям. Роль и деятельность МККК в мире и регионе. În: *Persoanele dispărute fără veste: constatări, concluzii și recomandări*. Conferința științifico-practică „Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică”, Chișinău: „Grafena libris”, 2009, p. 13.

¹⁶ Condrat R., Jantâc N., *Omagiu eroilor Războiului de pe Nistru*. În: „Univers Pedagogic” Nr.26 (862), 29 iunie 2023, p.6.

¹⁷ Carp S., *Procesul de căutare a polițiștilor, militarilor și voluntarilor dispăruți fără veste în timpul războiului de la Nistru din anul 1992*, op. cit., p. 14.

organelor de drept, solicitând să continue căutările. Totuși, peste nouă ani de la dispariția fiului, fiind obosită de căutări, a acceptat să primească certificatul de deces, care a fost eliberat în data de 18.10.2001 de Oficiul stării civile Ialoveni cu Nr.0102166, în care este menționat: „cauza decesului este necunoscută. Locul decesului: localitatea Tighina, Republica Moldova, 20.06.1992”¹⁸.

Certificatul a fost eliberat fără a exista o hotărâre a instanței de judecată, care l-ar fi declarat mort pe Igor Leu. Spre regret, nici la etapa actuală nu s-a făcut o expertiză ADN pentru a ajuta această mamă să cunoască adevărul. Din cauza tragediei i-a fost afectat psihicul. După cum spun unii consăteni, „e greu să auzi cum în fiecare seară îi cântă fiului un cântec de leagăn compus de ea...”.

Multe mame s-au stins din viață fără a mai afla ceva de fii lor. Este vorba de mamele eroilor Iurie Noroșian, Alexei Bălănuță, Gheorghe Vîlcu, Valeriu Bujac. Paradoxal, mulți alți eroi ai războiului de la Nistru au rămas în anonimat. Nu se tipăresc cărți despre viața lor. Unii nu se regăsesc nici în istoria satului de baștină. Un exemplu este informația publicată de istoricul Anatol Eremia despre satul Lărguța, r-nul Cantemir. Autorul a trecut în revistă unele evenimente din istoria localității și nu a scris nimic despre faptul că mai mulți săteni au participat la luptele pentru integritatea teritorială și independența Republicii Moldova în anul 1992. Doi localnici au căzut pe câmpul de luptă. În text, fără niciun comentariu, este publicată doar fotografia lui Valeriu Bujac¹⁹.

Amintim că Valeriu Bujac este unul dintre cei dispăruți fără veste în timpul calvarului de la Tighina. În acest context, veteranii războiului de la Nistru consideră că este necesar să se facă publice datele despre toți cetățenii Republicii Moldova căzuți în timpul luptelor, precum și despre cei dispăruți fără veste în anul 1992. Cu referință la colonelul în rezervă Andrei Covrig, autoarea Elena Culic afirmă că „Date concrete cu privire la numărul persoanelor decedate și dispărute fără veste nu se regăsesc nici în Comisariatul militar al Republicii Moldova și nici în *Cartea Memoriei celor căzuți în luptele pentru independența și integritatea Republicii Moldova*”²⁰. Spre regret, Ministerul Apărării nu oferă nici la etapa actuală informații concrete cu privire la această categorie de persoane, acoperindu-se cu actele normative ce protejează datele cu caracter personal.

O altă problemă este legată de lipsa unor materiale de arhivă. De remarcat că în anul 2009 participanții la o masă rotundă au rămas surprinși de afirmațiile reprezentantului procuraturii Ivan Diacov precum că legislația în vigoare „...prevede că dosarele de căutare se află în gestiunea organelor de drept pe parcursul a șapte ani, după care se transmit în arhivă pentru un termen de trei ani și ulterior pot fi distruse”²¹. În opinia multor participanți la eveniment, dosarele de căutare a persoanelor dispărute fără veste în timpul acțiunilor militare ar trebui să fie păstrate o perioadă mult mai mare de timp, pentru că materialele acumulate pot contribui și peste două sau trei decenii la identificarea ce-

¹⁸ Ibidem, p. 142.

¹⁹ Belâi L., Ciobanu V., Domenico I., Dragoș V., Eremia A. *Localitățile Republicii Moldova. Itinerar documentar-publicistic ilustrat*, Vol.7, H-Le, Chișinău, 2007, p.654.

²⁰ Кулик Е., *Как предотвратить исчезновения людей во время войны?* În: Persoanele dispărute fără veste: constatări, concluzii și recomandări. Conferința științifico-practică „Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică”, Chișinău: „Grafena libris”, 2009, p.115.

²¹ Ковриг А., *В объективе гражданского общества и гоструктур – лица, пропавшие без вести*. În: Persoanele dispărute fără veste: constatări, concluzii și recomandări. Conferința științifico-practică „Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică”, Chișinău: „Grafena libris”, 2009, p. 22.

lor dispăruți. În această ordine de idei, „acțiunile de căutare a persoanelor dispărute fără veste în timpul conflictului militar din 1991-1992 trebuie să continue, la fel ca și procesul de identificare a cadavrelor necunoscute și de stabilire a identității tuturor persoanelor dispărute fără veste în timpul conflictelor militare, în conformitate cu normele și standardele internaționale”²². E necesar să menționăm că în registrele instituționale și sistemele informaționale, precum și în bazele de date care conțin informații cu privire la evidența infracțiunilor, a cauzelor penale, a persoanelor dispărute, lipsesc informațiile referitoare la participanții la luptele pentru independența și integritatea teritorială a Republicii Moldova, dispăruți fără veste în timpul acțiunilor militare.

Reiterăm că familiile celor dispăruți fără veste în timpul acțiunilor militare din anul 1992 nu au beneficiat de asistență juridică și socială. Unele persoane au declarat că au fost tratate cu dispreț de către diferiți reprezentanți ai comisariatelor militare, atunci când se adresau după informații. Mai grav e faptul că pe parcursul a trei decenii nimeni din cadrul Ministerului Apărării nu a fost pe 2 martie, de ziua comemorării celor căzuți în lupte și dispăruți fără veste în timpul războiului de la Nistru din 1992, să depună măcar o floare la monumentele edificate de rude, camarazi și administrația publică locală în memoria lor. Rudele apropiate ale persoanelor dispărute fără veste nu au angajat avocați pentru a-și revendica drepturile și pentru a solicita despăgubiri în legătură cu daunele morale cauzate de guvernările ce s-au perindat.

De menționat că mai există numeroase aspecte pe care familiile persoanelor dispărute nu le cunosc. Spre exemplu, membrii familiilor combatanților dispăruți fără veste nu au fost anunțați despre faptul că acțiunile de căutare au fost încetate încă în anul 2006. Autoritățile și-au justificat decizia declarând că rudele nu se mai interesează de situația celor dispăruți fără veste. Încercând să clarificăm lucrurile, am constatat că din familiile Noroșian și Vîlcu nu a mai rămas nimeni în viață, iar celelalte familii au ferma convingere că organele de drept continuă căutările și așteaptă să fie informați cu privire la rezultate. În anul 2023, de ziua comemorării eroilor căzuți în războiul de la Nistru, surorile soldatului Vasile Cernei, dispărut fără veste în 20 iunie 1992 la Tighina, oferind interviu pentru un post de televiziune, au afirmat că ele și mama lor, care este în viață, așteaptă ca fratele lor să fie găsit viu sau mort”. În aceeași situație sunt și în jur de 100 de familii ale civililor care au dispărut fără veste în timpul acțiunilor militare din 1992.

Cu părere de rău, în timpul investigațiilor s-a constatat că au fost lichidate aproape toate documentele de arhivă ce conțineau informații despre această categorie de persoane. Revenind la apărătorii independenței și integrității teritoriale a Republicii Moldova, mobilizați să participe la lupte și dispăruți fără veste în timpul acțiunilor militare, conchidem că statul are datoria de a-și îndeplini toate angajamentele față de familiile lor conform raportului juridic dintre părți. Trebuie neapărat de reluat procesul de căutare a acestor persoane, altfel întreaga comunitate va pierde încrederea în autorități. În același timp, acest lucru va avea un efect distructiv asupra sentimentului de patriotism, mai ales la tineri care vor fi astfel demotivați în a-și satisface serviciul militar, iar în caz de nevoie să-și apere Patria cu arma în mână. E necesar de numit expertize ADN în cazurile în care rudele nu sunt convinse că printre cadavrele neidentificate este și ruda lor. Totodată, în semn de înaltă recunoștință pentru faptul că și-au sacrificat viața, apărând cele mai sacre valori ale neamului nostru, toți cei căzuți pe câmpul de luptă și cei dispăruți fără veste

²² Ковриг А., *op. cit.*, p.23.

în timpul războiului trebuie să fie decorați cu ordine militare. La etapa actuală, în jur de 150 de persoane din rândul celor 300 căzute în lupte nu au fost decorate post-mortem cu distincții militare. Fiecare țară este datoare să-și onoreze eroii.

3.2. Doctrină

În literatura de specialitate, mai mulți autori au abordat problematica combatanților dispăruți fără veste în cadrul războiului de pe Nistru din 1992. În context, autorul V. Gamurari, referindu-se predilect la suferințele și cumplitele frământări emoționale prin care au trecut și continuă să treacă rudele combatanților dispăruți, menționează: „Familiiile persoanelor dispărute fără veste, deseori ani în șir sunt în căutarea celor apropiați, în același timp fiind impuse să soluționeze probleme de ordin politic, economic și social. Procedura de informare privind dispariția persoanei trebuie să fie bine chibzuită, iar informația să fie prezentată de o persoană oficială bine pregătită. Înainte de a informa, trebuie să fie bine studiate aspectele culturale, religioase și sociale. Atmosfera de frică și izolare în care trăiesc familiile persoanelor dispărute reprezintă una din cauzele necunoașterii problemelor acestor familii. În pofida faptului că ele au dreptul la reparații, pentru majoritatea dintre ele acesta este practic ireal de realizat din cauza mai multor dificultăți, cum ar fi lipsa voinței politice și a suportului juridic, precum și posibila traumă în urma demersului de restituire a cadavrului. Disparițiile forțate influențează persoane, familii, precum și societăți în integrum. Pentru a pune capăt disparițiilor și a asigura ajutor rudelor persoanelor dispărute fără veste, este necesar de a examina această problemă complexă din toate punctele de vedere. Este foarte important ca actele normative naționale și internaționale, precum și politica în raport cu persoanele dispărute fără veste, să contribuie la o asemenea examinare și să se bazeze pe ea”²³.

Cu privire la procedurile aplicabile în privința persoanelor dispărute fără veste, autorii X. Ulianovschi, Gh. Ulianovschi, V. Bucatari afirmă: „Drept document ce adevărește faptul și data dispariției fără urmă a militarului eliberat din serviciul militar activ sau a pensionarului din rândul militarilor poate servi certificatul de deces eliberat de organele Biroului de înregistrare a actelor stării civile. Faptul și data dispariției fără urmă a militarului eliberat din serviciul militar activ care nu primea pensie sau a pensionarului din rândul militarilor se stabilesc pe cale judiciară. [...] Prin urmare, în unele cazuri familia celui dispărut fără urmă poate să beneficieze de pensie în cazul pierderii întreținătorului după expirarea a șase luni de când a fost declarat dispărut fără urmă.”²⁴

Legat de asigurarea socială, aceiași autori arată că „Pentru familiile militarilor și pensionarilor din rândul militarilor dispăruți fără veste, pensiile se stabilesc în aceleași condiții ca pentru familiile militarilor și pensionarilor decedați din rândul militarilor, în cazul în care dispariția fără veste a întreținătorului este adevărată în modul stabilit de lege. Totodată, pensiile familiilor militarilor dispăruți fără veste în perioada serviciului militar în unități militare, în statele-majore și instituțiile din componența armatei active se stabilesc în aceleași condiții ca pentru familiile militarilor decedați în perioada serviciului în aceste unități, state-majore, instituții. Conform regulamentelor în vigoare, faptul și data decesului sau dispariției fără veste a militarului se determină prin ordinul orga-

²³ Gamurari V., *Studiu privind Statutul persoanelor dispărute fără veste și al persoanelor dispărute forțat conform dreptului internațional contemporan*, Conferința științifico-practică „Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică”. Persoanele dispărute fără veste: constatări, concluzii și recomandări, Chișinău: „Grafema libris”, 2009, p. 31-32.

²⁴ Ulianovschi X., Ulianovschi Gh., Bucatari V., *Dreptul militar în Republica Moldova*, Chișinău: Editura „Prut.

nului respectiv cu privire la excluderea acestuia din lista nominală a Forțelor Armate sau prin avizul unității militare despre soarta acestuia. În privința persoanelor dispărute fără veste în timp de pace, faptul și data dispariției fără veste se stabilesc prin ordinul MA al RM cu privire la excluderea acestora din lista militarilor Forțelor Armate.”²⁵

În același context de idei, I. Trofimov, V. Zavatin și S. Sîrbu concluzionează: „În cazul militarilor sau altor persoane care au dispărut în legătură cu acțiunile militare se trece obligatoriu și data când s-au terminat aceste acțiuni. După ce s-a admis cererea, judecătorul va pregăti pricina spre judecare prin efectuarea unor acțiuni. Astfel, în cadrul pregătirii pricinii către debateri, judecătorul va stabili persoanele (rude, prieteni, foști colegi), organele și organizațiile (organele de poliție, primăriile sau instituțiile militare) care pot comunica informații despre cel dispărut fără veste, reclamându-le informații despre acesta... Hotărârea declarativă de moarte se comunică, după ce a rămas definitivă, serviciului de stare civilă pentru a fi înscrisă în registrul de stare civilă”.²⁶

Într-o altă abordare referitoare la subiect, sunt puse în evidență aspectele procesuale cu privire la declararea morții persoanei dispărute în timpul războiului de la Nistru din 1992, afirmându-se: „Persoana care a dispărut fără veste în legătură cu operațiunile militare poate fi declarată moartă prin hotărârea judecătorească nu mai devreme decât 2 ani de la ziua încheierii operațiunilor militare. Moartea persoanei dispărute fără veste în legătură cu desfășurarea operațiunilor militare poate fi declarată în prezența următoarelor condiții: 1. unitatea militară în care își satisface serviciul militarul să fie angajată în cadrul operațiunilor militare petrecute fie în legătură cu situația de război, fie în legătură cu altă împrejurare de conflict unde sunt implicați militarii; 2. persoana să fi dispărut anume în timpul și în legătură cu desfășurarea operațiunilor militare; 3. până la momentul examinării cazului și emiterii hotărârii nu este nicio știre despre locul aflării acestei persoane; 4. au trecut cel puțin 2 ani de la finalizarea operațiunilor militare”²⁷.

Fiind preocupați predilect de daunele morale, S. Sîrbu și A. Crețu raționează: „Dauna morală a fost denumită, pe rând în doctrina dreptului, ca fiind orice atingere adusă uneia din prerogativele care constituie atributul personalității umane sau prejudiciul care rezultă dintr-o atingere adusă intereselor personale și care se manifestă prin suferință fizică sau morală pe care le resimte victima. Daunele morale sunt, deci, consecințe de natură nepatrimonială, cauzate persoanei prin fapte ilicite culpabile, constând în atingerile aduse personalității sale fizice, psihice și sociale, prin lezarea unui drept sau interes nepatrimonial, a cărui reparare urmează regulile răspunderii civile delictuale, dacă fapta ilicită s-a produs în afara unui cadru contractual”²⁸.

În contextul care ne interesează, aceiași autori susțin: „Suferințele psihice determinate de cauzarea morții unei persoane iubite sau a unei rude apropiate, care în literatura de specialitate poartă denumirea de prejudiciu prin ricoșeu sau prejudiciu de afecțiune, iar despăgubirea datorată pentru repararea acestora poartă denumirea de *pretium affec-*

Internațional”, 2003, p. 154-155.

²⁵ Ibidem, 154.

²⁶ Trofimov I., Zavatin V., Sîrbu S., *Drept civil. Persoanele*, Chișinău, 2004, p. 28-29.

²⁷ Ibidem, p. 25.

²⁸ Sîrbu S., Crețu A., *Recuperarea pagubelor și asistența socială a familiilor colaboratorilor de poliție căzuți la datorie. Evaluarea și prevenirea riscurilor la care sunt expuși colaboratorii organelor afacerilor interne și ai altor organe de drept. Materialele conferinței științifico-practice internaționale*, Chișinău, 2010, p.249.

tionis [...], unica sursă de informare care face aluzie la repararea prejudiciului moral de afect este Comentariul art.1422 din Codul civil, unde autorul relatează că „este posibil de a acorda despăgubiri bănești pentru prejudiciul moral afectiv cauzat terțelor persoane apropiate persoanei vătămate, legate de aceasta printr-o relație afectivă, familială [...] în stabilirea cercului de persoane care pot beneficia de repararea prejudiciului moral de afect ne vine în ajutor Rezoluția Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei nr.75 din 14.03.1975. Ea prevede că au dreptul la reparație în caz de deces – părinții, soțul, logodnicul și copiii victimei, cu condiția că aceste persoane să fi avut legături de afecțiune strânse cu victima”²⁹.

O constatare regretabilă este că majoritatea familiilor militarilor în termen și ale voluntarilor dispăruți în timpul acțiunilor militare nu au fost informate cu privire la acțiunile pe care trebuie să le întreprindă conform legislației. În această ordine de idei, Rene Telveger-Monen, fiind preocupat de problema persoanelor dispărute fără veste, spune că pentru a obține rezultate „avem nevoie nu doar de elaborarea legilor, ci și de aplicarea lor”³⁰. Totodată, căutarea persoanelor dispărute fără veste este un proces foarte dificil, pentru că e necesar să fie identificate și persoanele care poartă vina pentru dispariția lor”³¹.

3.3. Legislație

Rezoluția Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei nr.75 din 14.03.1975

Potrivit pct. 15 al Rezoluției, „Decesul victimei conferă dreptul la despăgubiri pentru prejudiciul material: a. persoanelor față de care victima ar fi avut o obligație legală de întreținere; b. acelor persoane pe care victima le-ar fi întreținut, integral sau parțial, chiar dacă nu a fost obligată legal să facă acest lucru. Acest drept există în beneficiul unei persoane care locuiește în afara căsătoriei cu victima, dacă relația lor a fost stabilă; cu toate acestea, acest lucru poate fi refuzat dacă relația a fost adulter”³². În acord cu pct. 16, „Despăgubirea prejudiciului material ca urmare a decesului victimei sau pagubelor suferite, prevăzute în principiul 15, poate fi acordată sub formă fie de pensie, fie de suma forfetară, în conformitate cu criteriile stabilite de legislația națională. Dacă acordul este sub formă de pensie, este de dorit să se prevadă măsuri de însoțire pentru a se asigura că plățile au o relație constantă cu valoarea prejudiciului, indiferent de orice depreciere bănească”³³.

Rezoluția conține recomandări de calculare a cuantumului despăgubirii în funcție de sistemul național sub formă de pensie sau sumă forfetară. În cazul în care repararea prejudiciului material ca urmare a decesului victimei sau pagubelor suferite de persoanele vizate de principiul 15 ia forma unei pensii, cuantumul acesteia poate fi revizuit în cazul în care circumstanțele care au fost luate în considerare pentru evaluarea sumei inițiale sunt modificate. Criteriile pentru o astfel de revizuire urmează să fie determinate de legislația națională (pct. 17). În cazul în care repararea prejudiciului material ca urmare a decesului victimei sau pagubelor suferite de persoanele avute în vedere la principiul 15 ia forma unei sume forfetare, nicio modificare ulterioară a sumei nu este permisă (pct. 18)³⁴.

²⁹ Ibidem, p.249-250.

³⁰ Цельвегер-Монен Р., op. cit., p. 19.

³¹ Ibidem, p. 18.

³² Resolution (75) 11 on the criteria governing proceedings held in the absence of the accused (Adopted by the Committee of Ministers on 21 May 1975 at the 245th meeting of the Ministers' Deputies). <https://rm.coe.int/09000016804f7581> (accesat la data de 11.09.2025).

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem.

Convenția de la Geneva din 12 august 1949 pentru îmbunătățirea sortii răniților și bolnavilor din forțele armate în campanie

În conformitate cu art. 17, intitulat „Recomandări privind morții”, este prevăzută condiția ca înainte de înhumare sau incinerare, părțile la conflict trebuie să recurgă la o examinare atentă, inclusiv medicală, a cadavrelor pentru constatarea morții biologice și stabilirea identității acestora, astfel încât părțile să fie apte de a oferi reciproc informații. Mai ales sunt statuate prevederi referitoare la plăcuțele de identificare a militarilor ca mijloace deosebit de importante pentru identificarea trupurilor neînsuflețite ale militarilor: „Jumătatea plăcii duble de identitate sau însăși placa, dacă e vorba de o placă simplă, va rămâne asupra cadavrului. Trupurile nu vor putea fi incinerate decât din motive imperioase de igienă sau din motive legate de religia decedaților”³⁵.

Este instituită și obligația părților de îngropare a militarilor decedați în mod onorabil, dacă e posibil după riturile religiei căreia aparținuseră, cu respectarea locurilor de înhumare și gruparea după criteriul naționalității, întreținerea și însemnarea mormintelor, astfel ca în viitor să poată fi regăsite. De asemenea, părțile „vor organiza în mod oficial, la începutul ostilităților, un serviciu al mormintelor, pentru a permite eventuale exhumări, pentru a asigura identificarea cadavrelor, oricare ar fi așezarea mormintelor și readucerea eventuală în țara lor de origine. [...] Imediat ce împrejurările o vor permite și, cel mai târziu la sfârșitul ostilităților, aceste servicii vor schimba, prin intermediul biroului de informații menționat în alineatul al doilea al articolului 16, liste indicând așezarea exactă și semnele distinctive ale mormintelor, precum și informațiile privitoare la morții care sunt îngropați acolo”³⁶.

Legea asigurării cu pensii a militarilor și a persoanelor din corpul de comandă și din trupele organelor afacerilor interne nr. 1544 din 23.06.1993

Potrivit art. 30 alin. (1) al Legii nr. 1544 din 23.06.1993, „Pentru familiile militarilor, persoanelor din corpul de comandă [...] se stabilesc pensii în cazul pierderii întreținătorului, dacă acesta a decedat în timp ce îndeplinea serviciul [...], dacă decesul a fost cauzat de rănire, contuzionare, schilodire sau de o afecțiune contractată în perioada îndeplinirii serviciului, iar pentru familiile de pensionari din categoria acestor militari [...], dacă întreținătorul a decedat în perioada în care primea pensie sau cel târziu peste 5 ani de la încetarea plății pensiei. Potrivit alin. (2) al aceleiași Legi, „Familiile militarilor dispăruți fără urmă în perioada operațiunilor de luptă sunt asimilate familiilor celor căzuți pe front”. În acord cu art. 31 al aceleiași Legi, „Dreptul la pensie în cazul pierderii întreținătorului îl au membrii inapți pentru muncă din familiile militarilor, persoanelor din corpul de comandă [...] decedați sau căzuți la datorie, întreținuți de către aceștia. Pensia se acordă, indiferent dacă au fost sau nu întreținuți de către cel decedat: copiii inapți pentru muncă; părinților inapți pentru muncă și soției (soțului), dacă după moartea întreținătorului aceștia și-au pierdut sursa de existență; părinților inapți pentru muncă și soțiilor (soților) inapte pentru muncă ale militarilor [...]”³⁷.

Legea cu privire la apărarea națională nr. 345 din 25-07-2003

În conformitate cu art.27 alin. (1), Guvernul răspunde de organizarea activităților și

³⁵ Convenția de la Geneva din 12 august 1949 pentru îmbunătățirea sortii răniților și bolnavilor din forțele armate în campanie. <https://legislatie.just.ro/public/DetaliiDocument/255617>.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Legea asigurării cu pensii a militarilor și a persoanelor din corpul de comandă și din trupele organelor afacerilor interne nr. 1544 din 23.06.1993. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_

de realizarea măsurilor privind apărarea națională în limitele împuternicirilor prevăzute de legislație, iar conform alin. (2), Guvernul are următoarele atribuții: [...] i) ia hotărâri privind asigurarea cu pensii a cetățenilor eliberați din serviciul militar, privind protecția socială și juridică a militarilor și a membrilor familiilor lor, a cetățenilor care trec pregătirea în cadrul rezervei, precum și a membrilor familiilor militarilor căzuți, decedați sau dați dispăruți în timpul îndeplinirii serviciului militar, în conformitate cu legislația; j) asigură îndeplinirea tratatelor internaționale în domeniul militar³⁸.

Legea cu privire la pregătirea cetățenilor pentru apărarea Patriei nr. 1245 din 18-07-2002

Principiul protecției sociale și juridice a militarilor este înscris în art. 9 al Legii sus-menționate, potrivit căreia „Cetățenii care îndeplinesc serviciul militar ori execută serviciul civil beneficiază de protecție socială și juridică din partea statului în condițiile legii”. În acord cu art. 17 alin. (1), prin îndeplinirea de către militar a obligațiilor serviciului militar se are în vedere: a) participarea la acțiuni militare; b) exercitarea funcțiilor de serviciu; c) executarea serviciului de alarmă; d) participarea la exerciții și antrenamente militare; [...] m) aflarea în prizonierat (cu excepția cazurilor de predare benevolă), în situația de ostatic sau de persoană internată; n) dispariția militarului până la declararea dispariției sau morții sale, în modul stabilit de lege³⁹.

Legea cu privire la veteranii de război nr. 317 din 26-12-2024

Potrivit art. 5, în sensul prezentei Legi, „veteran de război ” [...] este acel cetățean al Republicii Moldova care a participat la acțiunile de luptă pentru apărarea integrității teritoriale și independenței Republicii Moldova sau la alte acțiuni de luptă și se încadrează în una dintre categoriile stabilite de prezenta lege. În conformitate cu art. 14 al Legii, „Se stabilește o alocație lunară de stat pentru membrii familiilor veteranilor de război căzuți la datorie și pentru membrii familiilor persoanelor cu dizabilități de pe urma războiului, decedate după cum urmează: a) pentru soțul/soția sau pentru unul dintre părinții veteranului de război căzut la datorie – în cuantum de 10% din salariul mediu lunar pe economie prognozat; b) pentru soțul/soția persoanei cu dizabilități de pe urma războiului decedate – în cuantum de 9% din salariul mediu lunar pe economie prognozat; c) pentru copiii persoanelor cu dizabilități de pe urma războiului decedate – în cuantum de 9% din salariul mediu lunar pe economie prognozat”⁴⁰.

3.4. Jurisprudența CtEDO

În continuare vom urmări cum a fost tratată problematica persoanelor dispărute pe timp de război prin prisma CEDO din 4 noiembrie 1950, ratificată de RM la 24 iulie 1997, precum și prin prisma practicii CtEDO.

Unul dintre cele mai relevante exemple în acest sens îl constituie cauza Varnava contra Turciei. De fapt, reclamanții au susținut că dispariția unor rude apropiate în cadrul conflictului armat din anul 1974 dintre Turcia și Cipru, soldat cu ocuparea Ciprului de

id=122917&lang=ro# (accesat la data de 01.02.2025).

³⁸ Legea cu privire la apărarea națională nr. 345 din 25-07-2003. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110393&lang=ro (accesat la data de 01.02.2025).

³⁹ Legea cu privire la pregătirea cetățenilor pentru apărarea Patriei nr. 1245 din 18-07-2002. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=146719&lang=ro. (accesat la data de 01.02.2025).

⁴⁰ Legea cu privire la veteranii de război nr. 317 din 26-12-2024 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=146553&lang=ro (accesat la data de 01.02.2025).

Nord de către forțele militare turcești, a reprezentat o încălcare a dispozițiilor art.2 din Convenție care garantează dreptul la viață. Cu referire la caz, CtEDO a constatat încălcarea art. 2, care impune statului pârât o obligație continuă de a căuta persoanele dispărute și de a da explicații cu privire la ceea ce li s-a întâmplat. Printre argumentele invocate de Curte arătăm:

„Într-o zonă de conflict internațional, statele contractante trebuie să protejeze viața celor care nu sunt sau nu mai sunt implicați în ostilități, ceea ce impune în special furnizarea de asistență medicală răniților și, în privința celor decedați, răspunderea implică înhumarea corectă a trupurilor acestora și colectarea și comunicarea de către autorități a informațiilor privind identitatea și soarta persoanelor în cauză. Guvernul pârât nu a prezentat niciun element și nicio explicație convingătoare de natură să contracareze acuzațiile reclamanților, conform cărora persoanele în cauză au dispărut în sectoare aflate sub controlul exclusiv al acestuia. Disparițiile în litigiu au avut loc în circumstanțe care puneau în pericol viața persoanelor în cauză, derularea operațiunilor militare fiind însoțită de un număr mare de arestări și omoruri”⁴¹.

„Este posibil ca cele două părți aflate în conflict să dorească să găsească o metodă „politică” și comitetul, cu mandatul său limitat, să fie singura soluție acceptabilă pentru toți în cadrul misiunii de bune oficii a Organizației Națiunilor Unite. Acest lucru nu poate avea totuși incidență asupra aplicării dispozițiilor Convenției. Statul pârât s-a aflat așadar într-o situație continuă de neîndeplinire a obligației de a desfășura investigații eficiente care vizează să facă lumină asupra celor nouă oameni dispăruți”⁴².

În contextul războiului de agresiune din 1992, autorul C. Bîrsan susține că autoritățile Republicii Moldova nu pot invoca drept motiv de inacțiune faptul că majoritatea persoanelor dispărute era necesar să fie căutate pe un teritoriu controlat de regimul separatist de la Tiraspol, susținut de armata a 14-a a Federației Ruse⁴³. La baza unei asemenea aserțiuni stă, în primul rând, cauza Ilașcu și alții contra Moldovei și Federației Ruse:

„Totuși, chiar și în absența unui control efectiv asupra regiunii transnistrene, Moldova mai are și obligația pozitivă conform art. 1 al Convenției de a lua măsuri de ordin diplomatic, economic, juridic sau de alt gen, care îi stau în puteri și sunt în conformitate cu dreptul internațional, pentru a asigura reclamanților drepturile acestora garantate de Convenție”, paragraful 331⁴⁴;

„Curtea consideră că, atunci când un Stat Contractant este împiedicat să-și exercite autoritatea sa asupra întregului său teritoriu datorită exis-

⁴¹ Hotărârea CtEDO din 18.09.2009, cauza Varnava și alții contra Turciei. <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/Varnava-si-altii-impotriva-Turciei-MC-rez.pdf>

⁴² Ibidem.

⁴³ Bîrsan C., Convenția Europeană a Drepturilor Omului, Comentarii pe art., Ediția 2, București: Editura C.H. Beck, 2010, p. 36-37.

⁴⁴ Hotărârea CEDO din 8.07.2004, Cauza Ilașcu și alții c. Moldovei și Rusiei, §331. file:Users/Desktop/Downloads/ILA%C5%9ECU%20AND%20OTHERS%20v.%20MOLDOVA%20AND%20RUSSIA%20-%20 (accesat la data de 14.01.2025).

tenței unei situații de facto care îl constrânge, cum ar fi instalarea unui regim separatist, indiferent dacă este sau nu însoțită de ocupația militară a teritoriului de un alt stat, acest stat nu încetează să aibă jurisdicție în sensul articolului 1 al Convenției asupra acelei părți a teritoriului său care este temporar supusă unei autorități locale susținută de forțe rebele sau de un alt stat. Totuși, o asemenea situație de fapt reduce scopul acestei jurisdicții în sensul că angajamentul asumat de către un stat în temeiul art. 1 trebuie examinat de Curte numai în lumina obligațiilor pozitive ale Statului Contractant față de persoanele aflate pe teritoriul acestuia. Statul respectiv trebuie să folosească toate mijloacele legale și diplomatice disponibile față de state terțe și organizații internaționale, pentru a continua să garanteze respectarea drepturilor și libertăților garantate de Convenție”, paragraful 334⁴⁵;

„În consecință, Curtea constată că reclamanții se află sub jurisdicția Republicii Moldova în sensul articolului 1 al Convenției, dar că responsabilitatea acestora pentru faptele invocate, comise pe teritoriul „RMN”, asupra căruia ea nu exercită un control efectiv, trebuie evaluată în lumina obligațiilor sale pozitive care îi revin în conformitate cu Convenția”, paragraful 335⁴⁶.

Într-un alt context, în cauza Khadjialiyev contra Federației Ruse, CtEDO a examinat cererea reclamanților de constatare a încălcării art. 3 din CEDO sub forma unui „tratament inuman”, prilejuită de dispariția și uciderea rudelor lor apropiate de către agenți ai statului.

„Curtea constată că în timp ce un membru al familiei unei „persoane dispărute” poate pretinde că este victimă a unui tratament contrar art. 3 (vezi Kurt împotriva Turciei, hotărârea din 25 mai 1998, rapoarte de hotărâri și decizii 1998-III, §§ 130-34), același principiu nu s-ar aplica de obicei în situații în care persoana reținută a fost găsită ulterior decedată (a se vedea Tanlı împotriva Turciei, nr. 26129/95, § 159, CEDO 2001-III (extrase)). Cu toate acestea, dacă o perioadă de dispariție inițială este lungă, circumstanțele dau naștere unei probleme separate în temeiul articolului 3 (a se vedea Gongadze c. Ucrainei, nr. 34056/02, §§ 184-186, CEDO 2005-XI)”, paragraful 120⁴⁷.

„Curtea observă că Ramzan și Rizvan Khadzhiyev au fost răpiți la 15 decembrie 2002. Rămășițele lor au fost găsite la 19 decembrie 2002, adică patru zile mai târziu. Curtea nu este convinsă că în prezentul caz a existat o perioadă distinctă de lungă durată în care reclamanții au fost supuși incertitudinii susținute, angoasei și suferinței caracteristice specificului fenomenul disparițiilor (a se vedea, prin contrast, Luluyev și alții, citat mai sus, § 115; și Kukayev împotriva Rusiei, nr. 29361/02, § 107, 15 noiembrie 2007). Cu toate acestea, pentru a decide dacă a existat o încălcare a art. 3 din Convenție în ceea ce privește reclamanții, Curtea consideră că este necesar să se acorde atenție la următoarele. Ramzan

⁴⁵ Ibidem, §334.

⁴⁶ Ibidem, §335.

⁴⁷ Hotărârea CtEDO din 6.11.2008, Khadjialiyev contra Federației Ruse. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-89348%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-89348%22]}) (accesat la 02.02.2025).

și Rizvan Khadzhiyev au avut cadavrele dezmembrate și decapitate. Doar unele dintre fragmentele lor au fost descoperite, în timp ce părțile lipsă nu au fost găsite până în prezent. De aproape șase ani, reclamanții nu au putut să îngroape cadavrele celor dragi într-un mod adecvat, ceea ce le-a cauzat suferința profundă și continuă. Curtea consideră că în împrejurările specifice acestui caz suferința morală și emoțională îndurată de reclamanți poate fi considerată ca fiind cauzată de încălcări grave a drepturilor omului (a se vedea Nesibe Haran împotriva Turciei, nr. 28299/95, § 84, 6 octombrie 2005)”, paragraful 121⁴⁸.

„Având în vedere cele de mai sus, Curtea constată că a existat o încălcare a art. 3 din Convenție în ceea ce privește reclamanții”, paragraful 122⁴⁹.

4. REZULTATE

Problema dispariției fără veste a combatanților, care au participat la acțiunile militare de apărare a integrității teritoriale și independenței Republicii Moldova în războiul de pe Nistru din 1992, are profunde implicații juridice, una dintre cele mai importante fiind neexecutarea de către autoritățile naționale a obligației pozitive de investigare a cazurilor de dispariție. La momentul producerii războiului, o asemenea obligație a autorităților rezultă din prevederile art. 24 al Legii nr. 968 din 17.03.1992 despre obligațiunea militară și serviciul militar al cetățenilor Republicii Moldova (abrogată prin LP1245 din 18.07.02, MO137-138/10.10.02 art.1054)⁵⁰.

Din 12.09.1997, după aderarea la CEDO, obligația investigării cazurilor de dispariție, inclusiv a militarilor pe timp de război, rezultă din angajamentele internaționale ale Republicii Moldova în materia respectării și asigurării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului⁵¹. Chiar dacă războiul de agresiune de pe Nistru s-a produs până la aderarea Republicii Moldova la CEDO, această obligație pozitivă rezultă din art. 1 al Convenției, care statuează datoria statelor de a lua măsuri cu caracter diplomatic, economic, juridic sau de orice altă natură, pentru a asigura drepturile fundamentale care rezultă din Convenție (Cauza Ilașcu și alții c. Moldovei și Rusiei). Mai mult decât atât, acest instrument juridic poate fi utilizat și astăzi de către membrii familiilor combatanților, nedreptățiți de către autoritățile naționale, care au dat dovadă de ineficiență crasă la investigarea obiectivă. Așa că este îndreptățită utilizarea tuturor mijloacelor accesibile în vederea elucidării cazurilor de dispariție fără veste a combatanților (Cauza Khadzhiyev contra Federației Ruse).

Ineficiența investigațiilor cazurilor de dispariție a fost determinată de mai mulți factori. Incompetența și lipsa de previzibilitate a comandamentului militar la momentul

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Potrivit textului de lege, „protecția socială și juridică, asigurarea materială a cetățenilor care satisfac serviciul militar în termen se efectuează în conformitate cu legea cu privire la protecția socială și juridică a militarilor, a membrilor familiilor lor a cetățenilor care trec pregătirea militară”. https://www.legis.md/cautare/getresults?doc_id=64699&lang=ro#

⁵¹ Totodată, în prezent o asemenea obligație rezultă cu prisosință și din art. 5 alin. (2) al Legii nr. 162 din 22.07.2005 cu privire la statutul militarilor, potrivit căruia „Militarul aflat în exercițiul obligațiilor serviciului militar este reprezentantul puterii de stat și se află sub protecția statului”. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=135602&lang=ro#

desfășurării războiului de pe Nistru din 1992 este cel mai vizibil factor cu caracter politico-organizațional. Nu au fost luate măsuri care, pe de o parte, ar fi redus în mod considerabil numărul persoanelor dispărute fără veste, iar, pe de altă parte, ar fi facilitat identificarea ulterioară a corpurilor neînsuflețite. Deși comandamentul militar al Republicii Moldova era constituit din militari relativ cu experiență în domeniu, nu au fost întreprinse acțiuni firești, care rezultă din regulile și cutumele elementare ale dreptului internațional umanitar de ducere a războiului. Strigător la cer este că o bună parte dintre combatanți, mai ales cei fără experiență militară, nu au fost dotați nici cu plăcuțe de identitate, fapt care ar fi ușurat esențial identificarea lor ulterioară. Nu au fost organizate nici servicii de înmormântare comune între părțile beligerante.

Mușamalizarea de către comandamentele militare a cazurilor de dispariție fără veste a combatanților în scopul ascunderii faptelor de neglijență și a eșecurilor de pe câmpul de luptă a constituit un alt factor care a împiedicat căutarea persoanelor dispărute fără veste. Teza este valabilă mai ales pentru evenimentele ce s-au produs în zilele de 19-20 iunie, care s-au soldat cu pierderi dezastruoase pentru forțele armate ale Republicii Moldova. Mai grav, reprezentanți ai autorităților militare, pentru a ascunde aceste crime, au indus în eroare rudele combatanților dispăruți; uneori cei dispăruți au fost învinuiți fals de dezertare. Este cazul lui Mihail Starșii originar din satul Rojnița, raionul Soroca, și ofițerul în rezervă Valeriu Nazarco, locuitor al municipiului Bălți. Ulterior, cadavrul lui Valeriu Nazarco a fost identificat într-un mormânt comun din Tiraspol și s-a constatat că acesta a decedat eroic pe câmpul de luptă.

O altă problemă de ordin juridic, semnalată de către noi în prezentul studiu, este legată de protecția socială a rudelor apropiate ale combatanților dispăruți în timpul acțiunilor militare, precum și cea a compensării daunelor morale suferite din cauza dispariției. Din prevederile legislative naționale consacrate domeniului și care au fost prezentate de către autori în capitolul „Legislație”, se creează aparența că membrii familiilor beneficiază de o asemenea asistență. Realmente, însă, cu raportare la membrii familiilor combatanților dispăruți fără veste în războiul de agresiune din regiunea nistreană, o asemenea asistență este limitată, discriminatoare și inechitabilă. În Legea asigurării cu pensii a militarilor și a persoanelor din corpul de comandă și din trupele organelor afacerilor interne, dreptul la pensie în cazul pierderii întreținătorului îl au membrii familiilor militarilor care au dispărut fără veste [art. 30 alin. (2)]. Combatanții care au luptat pentru integritatea și inviolabilitatea teritorială a țării, în marea lor majoritate, nu erau militari, ci polițiști și voluntari care benevol au luat arma în mână pentru a-și apăra Patria. Prin urmare, membrii familiilor combatanților voluntari, inclusiv polițiștii care au dispărut fără veste, și-au pierdut astfel întreținătorul, rămânând în afara sferei de aplicare a Legii nr. 1544 din 23.06.1993. Din punctul nostru de vedere, o asemenea atitudine exprimată de către legiuitor la momentul adoptării a fost una inechitabilă.

Chiar dacă stabilirea unei pensii speciale nu este posibilă pentru rudele combatanților dispăruți fără veste, se poate recurge la instituirea unei alocații pentru ele, potrivit Legii cu privire la veteranii de război nr. 317 din 26.12.2024. De menționat că nici prin acest act legislativ nu a fost rezolvată problema asigurării sociale a membrilor familiilor rămași fără întreținător din cauza dispariției fără veste a combatanților participanți la acțiuni militare de apărare a integrității teritoriale și independenței Republicii Moldova.

5. CONCLUZII

Soluționarea problemei investigației de către autorități a combatanților dispăruți fără veste în contextului războiului de pe Nistru din 1992, asigurării și protecției sociale a familiilor acestora a fost abordată din două perspective: de lege lata și de lege ferenda.

De lege lata, atât reglementările naționale privitoare la investigarea de către stat a cauzelor de dispariție fără veste a militarilor și a combatanților în condiții de război, cât și reglementările referitoare la asigurarea și protecția socială a rudelor apropiate acestora sunt deficitare și inechitabile. Un instrumentar juridic viabil de compensare a daunelor materiale și morale pricinuite rudelor pentru dispariția fără veste a combatanților care au luptat pentru independența și inviolabilitatea teritorială a Republicii Moldova, îl constituie solicitarea acestora prin invocarea încălcării a două drepturi fundamentale prevăzute de CEDO. În primul caz este vorba de încălcarea art. 2 din Convenția Europeană, care garantează dreptul la viață, sub aspectul neonorării de către stat a obligației pozitive de efectuare a investigațiilor eficiente în privința persoanelor dispărute. În cel de al doilea caz, este vorba de încălcarea art. 3 din CEDO, ce se referă la dreptul persoanei de a nu fi supusă torturii, tratamentelor inumane sau degradante, pedepselor inumane sau degradante, sub aspectul îndurării suferințelor psihice îndelungate și continue cauzate de perioada lungă de dispariție a rudelor apropiate.

De lege ferenda, propunem, pe de o parte, dozarea cadrului normativ național care reglementează obligația statului de protejare a militarilor care se află în exercițiul serviciului militar, iar pe de altă parte, suplinirea cadrului normativ referitor la asigurarea și protecția socială a veteranilor de război.

În primul caz, propunem suplinirea textului normativ de la art. 9 al Legii cu privire la pregătirea cetățenilor pentru apărarea Patriei nr. 1245 din 18-07-2002 cu un nou alineat, care ar reglementa explicit obligația statului de a realiza investigații eficiente în cazurile de dispariție a cetățenilor care îndeplinesc serviciul militar ori execută serviciul civil. Prin urmare, propunem următoarea formulare a textului normativ:

Articolul 9. Protecția socială și juridică

(1) Cetățenii care îndeplinesc serviciul militar ori execută serviciul civil beneficiază de protecție socială și juridică din partea statului în condițiile legii.

(2) În cazul dispariției fără veste a cetățenilor care îndeplinesc serviciul militar ori exercită serviciul civil, statul are obligația de a realiza investigații eficiente, cu toate mijloacele accesibile pentru identificarea acestora.

În cel de al doilea caz, propunem reformularea art. 14 alin. (2) al Legii cu privire la veteranii de război nr. 317 din 26-12-2024, înlocuind textul „Se stabilește o alocație lunară de stat pentru membrii familiilor veteranilor de război căzuți la datorie și pentru membrii familiilor persoanelor cu dizabilități de pe urma războiului decedate, după cum urmează [...]” cu „Se stabilește o alocație lunară de stat pentru membrii familiilor veteranilor de război căzuți la datorie, pentru membrii familiilor persoanelor cu dizabilități de pe urma războiului decedate și pentru membrii familiilor veteranilor de război dispăruți fără veste după, cum urmează [...]”.

BIBLIOGRAFIE
BIBLIOGRAPHY

- Cauza Ilașcu și alții c. Moldovei și Rusiei (Cererea nr. 48787/99), Hotărârea din 8.07.2024, § 59, p. 14. file:Users/Desktop/Downloads/ILA%C5%9ECU%20AND%20OTHERS%20v.%20MOLDOVA (accesat la data de 14.01.2025).
- Bergman M. citat de Cerba V. În: Adevărul despre agresiunea rusă în Transnistria. Ed. „Prut”, 2020.
- Manolache C., Organismul militar al Republicii Moldova. Construcția militară și securitatea statului, Chișinău, 2015.
- Petrică N. citat de Ion Costăș în: Transnistria 1989-1992. Cronica unui război nedeclarat. Dedicată celor căzuți în luptele pentru integritatea Republicii Moldova, Chișinău: Editura RAO, 2012.
- Carp S., Procesul de căutare a polițiștilor, militarilor și voluntarilor dispăruți fără veste în timpul războiului de la Nistru din anul 1992, Chișinău, 2022.
- Крянгэ П., Я хочу рассказать... (Воспоминание с острым сюжетом), Кишинэу, 1998.
- Costăș I., Transnistria 1989-1992. Cronica unui război „nedeclarat”. Dedicată celor căzuți în luptele pentru integritatea Republicii Moldova, Chișinău: Editura RAO, 2012.
- Крянгэ П., Я хочу рассказать... (Воспоминание с острым сюжетом), Кишинэу, 1998, p. 248.
- Munteanu A., Conflicte Nistrene. Interviuuri, articole, documente publicate de autor în ziare și reviste, Chișinău: Editura „Glasul”, 1995.
- Цельвергер-Монен Р., Сложная задача выявления участи пропавших без вести и оказания необходимой поддержки их семьям. Роль и деятельность МККК в мире и регионе. În: Persoanele dispărute fără veste: constatări, concluzii și recomandări. Conferința științifico-practică „Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene:teorie și practică”, Chișinău: „Grafema libris”, 2009.
- Condrat R., Jantâc N., Omagiu eroilor Războiului de pe Nistru. „Univers Pedagogic” Nr. 26(862), 29 iunie 2023.
- Belâi L., Ciobanu V., Domenco I., Dragoș V., Eremia A. Localitățile Republicii Moldova. Itinerar documentar-publicistic ilustrat. Vol.7, H-Le, Chișinău, 2007.
- Кулик Е., Как предотвратить исчезновения людей во время войны? În: Persoanele dispărute fără veste: constatări ,concluzii și recomandări. Conferința științifico-practică „Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene:teorie și practică”, Chișinău: „Grafema libris”, 2009.
- Ковриг А., В объективе гражданского общества и госструктур – лица, пропавшие без вести. În: Persoanele dispărute fără veste: constatări, concluzii și recomandări. Conferința științifico-practică „Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: теorie și practică”, Chișinău: „Grafema libris”, 2009.
- Gamurari V., Studiu privind Statutul persoanelor dispărute fără veste și al persoanelor dispărute forțat conform dreptului internațional contemporan, Conferința științifico-practică „Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: теorie și practică”. Persoanele dispărute fără veste: constatări, concluzii și recomandări, Chișinău: „Grafema libris”, 2009.

- Ulianovschi X., Ulianovschi Gh., Bucatari V., Dreptul militar în Republica Moldova, Chișinău: Editura „Prut Internațional”, 2003.
- Trofimov I., Zavatin V., Sîrbu S., Drept civil. Persoanele, Chișinău, 2004.
- Sîrbu S., Crețu A., Recuperarea pagubelor și asistența socială a familiilor colaboratorilor de poliție căzuți la datorie. Evaluarea și prevenirea riscurilor la care sunt expuși colaboratorii organelor afacerilor interne și al altor organe de drept. Materialele conferinței științifico-practice internaționale, Chișinău, 2010.
- Resolution (75) 11 on the criteria governing proceedings held in the absence of the accused (Adopted by the Committee of Ministers on 21 May 1975 at the 245th meeting of the Ministers’ Deputies). <https://rm.coe.int/09000016804f7581> (accesat la data de 11.09.2025).
- Convenția de la Geneva din 12 august 1949 pentru îmbunătățirea sortii răniților și bolnavilor din forțele armate în campanie. <https://legislatie.just.ro/public/DetaliiDocument/255617>
- Legea asigurării cu pensii a militarilor și a persoanelor din corpul de comandă și din trupele organelor afacerilor interne nr. 1544 din 23.06.1993. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=122917&lang=ro# (accesat la data de 01.02.2025).
- Legea cu privire la apărarea națională nr. 345 din 25-07-2003. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110393&lang=ro (accesat la data de 01.02.2025).
- Legea cu privire la pregătirea cetățenilor pentru apărarea Patriei nr. 1245 din 18-07-2002. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=146719&lang=ro (accesat la data de 01.02.2025).
- Legea cu privire la veteranii de război nr. 317 din 26-12-2024. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=146553&lang=ro (accesat la data de 01.02.2025).
- Hotărârea CtEDO din 18.09.2009, cauza Varnava și alții contra Turciei. <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/Varnava-si-altii-impotriva-Turciei-MC-rez.pdf>
- Bîrsan C., Convenția Europeană a Drepturilor Omului, Comentarii pe art., Ediția 2, București: Editura C.H. Beck, 2010.
- Hotărârea CEDO din 8.07.2004, Cauza Ilașcu și alții c. Moldovei și Rusiei, §331. <file:Users/Desktop/Downloads/ILA%C5%9ECU%20AND%20OTHERS%20v.%20MOLDOVA%20AND%20RUSSIA%20-%20> (accesat la data de 14.01.2025).
- Hotărârea CtEDO din 6.11.2008, Khadjialiyev contra Federației Ruse. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-89348%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-89348%22]}) (accesat la 02.02.2025).
- Ulianovschi X., Teza de doctor habilitat în drept. Conceptul infracțiunii militare în dreptul penal, Chișinău, 2011.
- Ulianovschi X., Ulianovschi Gh., Bucatari V. Dreptul militar în Republica Moldova, Chișinău: Editura Prut Internațional, 2003.